

СУПЕРЕЧНОСТІ У СПРИЙНЯТТІ ПІДЛІТКАМИ ПРИРОДНОГО ДОВКІЛЛЯ

Анотація: У статті аналізуються результати дослідження, проведеного серед учнів 6-9 класів щодо гармонізації їх відносин з природою. Опитування засвідчило наявність суперечностей між тлумаченням школярами поняття “гармонізація” та сприйняттям природного довкілля, проявленим у поведінці та ставленні до об’єктів природи.

Ключові слова: екологічне виховання, гармонізація відносин з природою, екологічна етика

Загострення екологічних проблем (глобальних, регіональних, локальних) стає дедалі більш помітним. Ключовою причиною цього фахівці вважають “не зростання населення, не розвиток промисловості, не наші економічні чи політичні системи, а людські відносини і цінності, що мотивують людські рішення” [1, с. 23]. Відтак, метою освіти для збалансованого (сталого) розвитку має бути зміна ціннісних стереотипів в учнів, що перебувають під тиском споживацької ідеології.

Натомість, протистояння антропоцентричних та екологічних позицій й стилів життя у суспільстві породжує суперечності у сприйнятті природного довкілля підлітками. Ігнорування у педагогічній практиці цих суперечностей, що мають певну вікову динаміку, значно знижує ефективність виховних впливів, спрямованих на формування екологічної культури вихованців, й обумовлює актуальність зазначеної теми.

У статті наведено результати опитування, проведеного серед учнів 6-9 класів київських шкіл. Для вивчення гармонізації відносин школярів із природним довкілля було розроблено анкету, за допомогою якої досліджувалися наступні аспекти : поведінка школярів у природному оточенні; ставлення до об’єктів живої та неживої природи; обізнаність учнів стосовно диких тварин, що живуть в урбанізованому середовищі; розуміння сутності гармонізації відносин людини з природою; визнання прав тварин; визначення рейтингу екологічних проблем. Анкетування мало анонімний характер, в ньому

взяли участь 47 учнів 6-х класів, 68 учнів 7-х класів; 46 учнів 8-х класів та 60 учнів 9-х класів, аналіз відповідей здійснювався за віком та статтю респондентів.

Для характеристики поняття “гармонізація” було застосовано метод незакінчених речень, який дозволяв респондентам обрати 2-3 варіанти відповідей на питання: що таке гармонізація відносин з природою? Гармонізацію як зменшення споживання природних ресурсів розглядають: у 6 класах 52,2% хлопців і 29,2% дівчат; у 7 класах – 50% та 52,6% відповідно. Серед учнів 8-х класів так відповіла майже однакова кількість хлопців і дівчат: 60% та 57,69%. У 9-х кількість таких відповідей знижується до 42,3% у хлопців та 50% у дівчат. При цьому надмірне використання ресурсів 77,9% школярів поставили лише на четверте місце.

Гармонізацію як діяльність на користь природі визнали у 6-х класах 65,2% (хлопці) та 83,3% (дівчата); у 7-х відповіді учнів практично не відрізняються: 76,7% і 78,9% відповідно. Цей варіант обрали 75% хлопців й 73,1% дівчат 8-х класів; 46,1% хлопців та 76,5% дівчат 9-х класів. Серед власних варіантів відповіді, запропонованих учнями, є такі: “організувати суботники як школами, так й самостійно” (9 клас, хлопці); “звернути увагу на неживу природу, оскільки її руйнація веде до природної катастрофи”; “цінити поки є, оберігати” (9 клас, дівчата).

Максимальна активність респондентів припадає на твердження, що гармонізація – це не нанесення шкоди природі: так вважають 86,9% хлопців й 91,7% дівчат з 6 класів; 73,3% та 89,5% – з 7-х. У 8-х класах: 100% хлопців, 80,76% дівчат, а у 9-х – 65,38% хлопців й 85,35% дівчат відповідно.

Враховуючи наведені вище дані, маємо звернути увагу на оцінку школярами *власного впливу* на стан довкілля під час перебування у природі: більшість учнів впевнені, що не створюють жодного тиску на екосистему. Так вважають 73,9% хлопців та 50% дівчат 6 класу, а також 76,7% хлопців та 68,4% дівчат у 7 класі. У 8-х класах в цьому переконані 85% хлопців та 76,92% дівчат; у 9-х – вже 88,46%, та 58,82% відповідно.

Більш того, з опитаних у 6 класах 17,4% хлопців й 20,8% дівчат вважають, що їхнє перебування на природі допомагає довкіллю; у 7-х – 13,3% та 26,3% відповідно. Допомогою природі вважають свою активність у 8-х класах 15% хлопців та 19,23% дівчат; у 9-х – відповідно 11,53% та 35,29%.

Отже, можна виокремити першу колізію: переважна частина підлітків не усвідомлює причинно-наслідковий зв'язок між своїм перебуванням у природному довкіллі та впливом на його стан. Таким чином, для прийняття факту власної причетності до створення екологічних проблем учням необхідно подолати етичний та психологічний бар'єри, обумовлені об'єктивним характером їхнього ставлення до природного довкілля.

Ця теза підтверджується відповідями школярів на питання: чи мають тварини права? (табл. 1)

Таблиця 1

Варіанти відповідей на питання:	Класи							
	6		7		8		9	
	Хл.	Д.	Хл.	Д.	Хл.	Д.	Хл.	Д.
Не мають прав	-	-	-	-	-	-	3,84	2,94
Мають, якщо вони корисні для людини	8,7	-	-	6,7	10	3,84	11,5	-
Мають право на життя	60,9	70,8	73,3	89,5	90	76,9	76,9	82,3
Мають право на свободу	73,9	62,5	80	57,9	25	50	34,6	70,6

Як бачимо, більшість підлітків визнають право тварин на життя та на свободу. Проте, ставитись до тварин і об'єктів неживої природи як до рівних собі (тобто, демонструвати суб'єктність у відносинах з ними) готові:

- у 6 класах: 60,9% хлопців та 70,8% дівчат;
- у 7 класах: 50% хлопців 39,5% дівчат;
- у 8 класах: 35% хлопців й 46,1% дівчат;
- у 9 класах: 38,5% хлопців та 38,2% дівчат.

Отже, другою суперечністю є визнання школярами прав тварин поруч із неготовністю вбачати їх суб'єктами взаємин – ставитись до них як до рівних собі, як до значущого іншого. Можна припустити два пояснення цього: перше, домінування когнітивного компонента (знань) при формуванні ціннісної сфери

підлітків та ослаблення емоціогенності внаслідок суттєвого зниження досвіду безпосередньої взаємодії школярів з природою; друге, – помітне підвищення впливу на учнів референтних груп, до яких з різних причин не входить природне довкілля.

У будь-якому випадку наявність вказаних суперечностей є свідченням того, що процес формування компліцитності (відчуття єдності з природою, причетності до неї) не завершений. За відсутності цієї складової у свідомості школярів значно ускладнюється формування відповідальності перед світом природи, етичного ставлення до нього. На це вказує і тенденція до поступового зниження в учнів 8-9 класів (порівняно з вихованцями 6-7 класів) суб'єктності у ставленні до природи. Якщо переважна більшість молодших підлітків перебуває у статусі захисників природи, то у поведінці старших підлітків частіше проявляється схильність до прагматизму – погляд на довкілля з позицій корисності-некорисності. Більшою мірою це стосується хлопців: 10% та 11,5% з них (8 та 9 класи відповідно) вважають, що права мають лише корисні для людини тварини (табл.1).

Зміну позицій можна відстежити за рейтингом пріоритетів, складених учнями у відповідях на питання: що ви вважаєте головним – розвиток економіки, збереження природи, розвиток суспільства? Якщо у 6 класі перевагу збереженню природи віддали 52,2% хлопців та 70,8% дівчат, то у 9-х класах показники зменшились до 30,8% у хлопців та 41,2% у дівчат відповідно. Такі дані в цілому корелюють з результатами досліджень С. Дерябо та В. Ясвіна [2].

Підсумовуючи, можна констатувати, що гармонізація відносин підлітків з природним довкіллям потребує поглибленого вивчення її етичної складової. Серед суперечностей та проблем, виявлених під час дослідження, виокремлюються наступні:

1. Неусвідомленість учнями причинно-наслідкових зв'язків між власними діями у природному довкіллі та впливом цих дій на стан екосистеми.

2. Визнання певних прав тварин поруч із неготовністю учнів вбачати їх суб'єктами взаємин – ставитись до них як до рівних собі, як до значущого іншого.

3. Суперечливість між рейтингом збереження природи, розвитку економіки, розвитку суспільства та рейтингом екологічних проблем, визначених учнями (як свідчення неусвідомленості школярами джерел екологічної кризи).

4. Проблема суб'єктифікації об'єктів неживої природи (неготовність розглядати їх як суб'єкти взаємодії та визнавати внутрішні права).

Розв'язання виявлених суперечностей потребує їх врахування при подальшій екологізації змісту освіти, впровадження у педагогічну практику більш ефективних методів й форм роботи з підлітками. Продуктивним напрямком видається робота з вчителями, спрямована на виокремлення ціннісних аспектів змісту окремих навчальних предметів, а також забезпечення цих предметів відповідними методичними матеріалами та поширення практики застосування інтерактивних форм взаємодії педагогів й вихованців в освітньому процесі. Доречним є посилення етичної складової екологічного виховання шляхом впровадження принципів екологічної етики та поглиблення знань як педагогів, так й учнів у сфері забезпечення прав природи, залучення учнів до обговоренні цих питань та участі у відповідній практичній діяльності. Надзвичайно нагальною проблемою є активізація практики спостережень та перебування школярів у природному довкіллі.

Література

1. Борейко В. Є., Подобайло А. В. Екологічна етика. Навчальний посібник. – К.: Фітосоціоцентр, 2004. – 116 с.
2. Дерябо С.Д., Ясвин В.А. Экологическая педагогика и психология. – Ростов-на-Дону: Феникс, 1996. – 480 с.

